

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSK MAANEDSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

VED
CL. ESKILDSSEN OG H. LAUSTEN-THOMSEN

INDHOLD:

Fra Felsted Sogn.

Nr. 5. 12. Aarg.

1. Nov. 1935.

Sønderjyllands Kreditforening

Telf. 398 Haderslev Telf. 399

Aktieselskabet

Københavns Tarm Kompagni

Frederiksholms Kanal 26, København K.
Central 5595. Telegradr. Danskslagt.

Ordrup-Charlottenlund Bank

Aktieselskab.

Jægersborgallé 31. Telefon Ordrup 3600.

Gentofte Afd.: Gentoftegade 50. Telf. Gentofte 100 og 185.
Skovshoved Afd.: Strandvej 323. Telf. Ordrup 693.

NEW DEPARTURE FRIHJULSNAV

BEDST

BILLIGST

BRØRUP-VÆVEN.

Eneste danske Væv, der tilfredsstiller de mange Krav, der stilles af Hjemmevæverkerne. - - - - - *Forlæg Tilbud!*
Poul Clausen, Brørup, Leverandør til Væveskolen Askovhus.

Spare- og Laanekassen for Fros og Kalvsland Herreder

i Rødding
(stiftet 1872)

Kontortid 9-12 & 2-5.

Køb dansk Arbejde!

Banken for Brørup og Omegn.

Aktieselskab.

Kontortid 10-12 & 2-4.

BRØRUP.

AARHUS PRIVATBANK

Hovedkontoret,
Aarhus.

Kjøbenhavn,
Nygade 1.

Udfører almindelige Bankforretninger.

Reserver 17 Millioner.

Støt dansk Industri

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

København F.

KABELVÆRK • TRAADVÆRK • VALSEVÆRK

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717
KØBENHAVN

Spare- og Laanekassen i Aarhus.

St. Torv 6. Aarhus. Telf. 101.
Kontortid: 10-1 og 3-6.

Forlang **Gulvtæpper**

fra

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY

Højer

Vejen Sparekasse.

Kontortid 10-12 og 2-4.

VEJEN.

$\frac{A}{s}$ *Det Nordiske
Kamgarnspinderi,
Sønderborg.*

Spare- & Laanekassen for Kolding By og Omegn

Stiftet 1856

Reservefond ca. 1 1/2 Million

DANSK ANDELS
LIVSFORSIKRINGSSELSKAB
KOLDINGHUS

Jernbanegade 41 Kolding
Afdeling for Opsparingsuhre

Dampmøllen Viktoria

Aktieselskab

ODENSE

Folkebanken for Als og Sundeved A/S

Kontortid: 9-1, 3-5.

SØNDERBORG

Gummistøvler

D. R. S.

Det nationale Gennembrud i Felsted Sogn.

Det er saare betegnende, at næsten alle de gamle Dokumenter, denne Fremstilling bygger paa, har maattet oversættes fra Tysk. Ganskevist et Tysk, der har meget tilfælles med Per Degns Latin, om hvilket Jeppe med Undren konstaterede: »Ey, det er jo halvt Danske«. — Ingen vil da heller kunne læse dem uden at faa det stærkeste Indtryk af den Spaltning, der gennem Aarhundreder har bestaaet i Sønderjylland: Øverst en tyskdannet, til Dels indvandret Overklasse, og under den en helt igennem dansk Almue, endnu uden national Bevidsthed. — Som Bærer af Oplysning og højere Kultur, som Indehaver af Rigdom, Embeder og politisk Indflydelse har denne tyske Overklasse følt sig som fuldgyldig Repræsentant og Formynder for Menigmand, har fundet det naturligt, at denne Aandsform og de politiske Doktriner, den havde udformet, efterhaanden fik Lejlighed til at trænge ned i Folkets brede Lag. Det afgørende maatte da blive, om den danske Almue, efter som dens Oplysning og Velstand steg, vilde hige efter at mindske Afstanden opad ved at tilegne sig Overklassens Sprog og Tankeformer, eller om dens sociale Opdrift skulde blive Løftestang for et Gennembrud af den Danskhed, der var dens tusindaarige Arv.

Helt fra Fyrrernes Begyndelse fandt nogle faa Eksemplarer af Fr. Fischer's Ugeblad »Freja« Vej ud til Felsted Sogn og kaldte de første danske Spirer frem. Men det var dog de voldsomme Begivenheder i Martsdagene 1848, der blev Aarsag til, at Sognet for Alvor viste sit Ansigt. Begivenheden er fortalt af Jørg. Iversen*), der som 9 Aars Dreng oplevede det stormende Opgør.

»Det var sidste Søndag i Marts 1848**), at jeg som 9 Aars Dreng var mødt om Morgenen ved Felsted gamle Kirke. Der var Bekymring og en sælsom Uro over de ældre Folk, der var til Stede, som jeg ikke havde nogen Forstaaelse af. Da Præsten***) kom, tiltalte han mod Sædvane Folket, trak derpaa et Papir op af Lommen og læste i længere Tid noget op, som jeg hel-

*) Jørg. Iversen: »Af en Drengs Minder fra 1848«. Sprogforeningens Almanak 1894.

**) 26. Marts.

***) Den senere Generalsuperintendent Bertel Godt, Præst i Felsted 1846—50.

ler ikke forstod. Efter ham traadte Godsejer K.*) frem og holdt under stærke Fagter og med megen Fynd en Tale, hvis Slutning omtrent lød saaledes: »Følger mig, Folk, og slutter Eder tæt til mig! Jeg vil gaa i Spidsen for Eder for at vise Eder den rette Vej! Jeg vil omfavne Eder alle i mine Bønner og slutte Eder alle til mit Bryst!« Havde der været Uro før, saa blev det nu meget værre; hvad man mente om det, Præsten havde læst op, mindes jeg nu ikke, men til Godsejerens Tale gjorde Folk den Bemærkning, at det var sært, hvor Hr. K. havde faaet den store Kærlighed til Folket fra i dette Øjeblik, eftersom det var Gud og Hvermand vitterligt, at han havde ligget i Proces ikke alene med sine Tjenestefolk, men ogsaa med Bønderne lige siden 1820.«

Det er let at se, hvad her er foregaaet. Lørdag den 18. Marts var Rensborgmødet blevet afholdt, paa hvilket Slesvigholstenerne rejste Krav om en fælles fri Forfatning for Hertugdømmerne og Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund. Torsdag den 23. var den provisoriske Regering dannet, og det blev nu en overmaade vigtig Sag for denne Regering at skaffe sig Anerkendelse i Hertugdømmernes Købstæder og Landsogne. I Felsted Sogn har Opgaven paahvilet de to ivrige Slesvigholstenerne Pastor Godt og Godsejer Kittel. Præsten har aabenbart oplæst Oprørsregeringens Proklamation for Sognefolkene, og Godsejeren har derpaa villet opildne dem med sin Tale. Men lige saa klart dette Forløb lader sig læse ud af Drengens Indtryk, lige saa klart ses det, at de to Mænd har opnaaet det modsatte af deres Hensigt. Felsted Sogn traf i Virkeligheden den 26. Marts 1848 det Valg, det siden har holdt fast ved.

Om de bevægede Dage, der nu fulgte, handler følgende Brudstykke af Jørgen Iversens Minder:

»Folk væbnede sig i en Fart, saa godt de kunde; de gamle professionelle Krybskytter var bedst farne, for de havde Bøsserne i Orden; men hvem der ikke ejede i det mindste en Bøsse med Flintelaas, løb til Smeden og fik lavet nogle forfærdelige Spyd, hvis Mage man endnu ser paa ethvert ethnografisk Museum, sendt hid over fra Afrika. To væbnede Mænd i hver By holdt Vagt hele Natten. . . . En dejlig Foraarsdag, først i April, blev der Røre i vor lille By; Friskarer var i Fremrykning, røvende og plyndrede, hed det sig, hvor de kom frem. Alt Mandskab mødte væbnet. Min Onkel, der ogsaa drev Skytteri, havde foruden Bøssen ogsaa forsynet sig med en svær Grævlingskinds Jagttaske, hvad der gav Anledning til den Bemærkning, at N. I. vilde have de skudte Friskaremænd med hjem i Tasken. Hele Flokken trak saa vesterpaa. Kun en gammel, fortrukket, afskediget Korporal fra Livgarden til Hest blev tilbage. Han bandede skrække-

*) Kittel, Skovbølgaard, Medlem af den sl. Stænderforsamling.

ligt over, at alle Mænd løb af By og lod ham ene om at forsvare Kvinder og Børn, og alt imens han bandte, knuste han en Mængde Flintesten for at faa en Stump, der passede til Laasen i hans gamle Karabin.

Jeg mindes Slaget ved Bov. Det var første Gang efter Aarhundreders Forløb, at denne Egn gennembævedes af Kamplarmens fjerntrollende Torden. Min Onkel, der i sin Tid havde staaet ved Frederik den Sjettes Grenaderer, kom hjem fra Flensborg og var fuldstændig vild af Begejstring over den Fart, med hvilken Friskarerne var blevet kørt sydpaa. . . . Landsbyvæbningen lagde nu Vaabnene til Side og gik i Gang med Foraarspløjningen.«

Felsted Sogn ydede altsaa sit Bidrag til den Landstorm paa maaske 100.000 Mand, der i Løbet af faa Dage traadte frivilligt under Vaaben paa den jyske Halvø. Lad være, at den hele Bevægelse var rig paa Optrin, der kaldte Smilet frem. Bagved laa dog noget alvorligt og forjættende. Den jævne Mand havde Vilje til at værne Hjem og Arne, og dybt ned i Sønderjylland tog Befolkningen Parti for Danmark.

At den Danskhedsfølelse, der brød igennem i Sognet, ikke var en Straaild, skulde det alt for hurtigt faa Lejlighed til at aflægge Vidnesbyrd om, da det efter 14 korte Fredsaar paany saa fjendtlige Tropper drage over Skellet. Her skal ikke dvæles ved dette for Danmark saa ulykkelige Aar, da enhver kan faa et levende Indtryk af, hvad der da skete, ved at læse Pastor*) Mørk Hansens Dagbogsoptegnelser**) fra 1864.

Tallene fra Valget 1867 kan ikke opgøres, da Felsted Sogn ved dette Valg ikke udgjorde et selvstændigt Distrikt; men i 1871 stod der 307 danske Stemmer over for 45 tyske. Ved det sidste Valg under tysk Styre (1912) var der 294 danske, 53 tyske og 15 socialdemokratiske Stemmer. Stillingen var altsaa praktisk talt nøjagtig den samme ved de to Valg, skønt Tyskerne i Mellemtiden havde haft 47 Aar at arbejde i. Det ægte jyske Lune, nu og da krydret med et Stænk af bidsk Ironi, som strømmer os i Møde fra Nikola J Andersens Digte paa Felstedmaalet, siger bedre end mange Ord, hvordan man stiltfærdigt, men virkningsfuldt tog Brodden af de tyske Bestræbelser. Og under Kampen vandt de danske Sind i Styrke og Inderlighed. Afstemningsdagen den 10. Februar 1920 blev da ogsaa en usædvanlig klar Bekendelse. Med 1108 danske mod 106 tyske Stemmer bidrog Felsted Sogn til Dagens straalende Sejr.

---

*) Præst i Felsted 1850—64.

**) M. Mørk Hansen: »Slesvigske Stemninger og Tilstande under den tyske Besættelse 1864«.

Af Felsted Kirkes Historie.

Felsted Kirke.

Omgivet af Kirkegaardens prægtige høje Linde- og Elmetræer ligger Felsted Kirke i den sydlige Udkant af Felsted By. Mange har undret sig over, at den ligger saa lidt centralt i Sognet. Men Forklaringen er vel, at Sognets Bebyggelsesforhold har forandret sig mægtigt siden Kirkens Opførelse i det 13. Aarhundrede. Maaske har ogsaa Erfaringer fra Venderkrigenes Tid gjort, at Datidens Folk har valgt at bygge deres Kirke paa en lidet iøjnefaldende, men tryk Plads.

Nordslesvigs middelalderlige Bygningskunst maa naturlig anses for en Del af den danske Kunst. Hele Hertugdømmet regnedes kirkeligt til Norden. Landet var delt mellem Ribe og Slesvig Stifter. Det første Sæt Kirker er sikkert byggede i Tiden under Harald Blaa-tand og Knud den Store, og Sogneinddelingen har i det væsentlige været færdig i det 12. Aarhundrede. Knytlingesage (omkring 1200) angiver Kirkernes Antal til 350. Deriblandt maa Felsted ogsaa have været.

Den nuværende Kirkebygning hører dog en noget senere Tid til. Alt tyder paa, at den først er bygget en rum Tid efter 1200. Imidlertid er den opført før 1300, idet den af Biskop Berthold (1258—1309)

blev henlagt under Provsten for Ellum Syssel, hvortil ogsaa Klipleve Herred hørte.

Dens Bygningsstil er fra Tiden, da man var ved at komme i Gang med at anvende Teglsten til Kirkebygning i Stedet for Granit. Da Landet var ved at komme til Kræfter efter Venderkrigene, og man skulde genrejse de ødelagte Kirkebygninger, var Tegl som Bygningsmateriale slaaet saaledes igennem, at man tog sin Tilflugt dertil.

Felsted Kirke fremtræder som en romansk Bygning. Dens Grundform er ganske simpel: et retvinklet Skib og et omtrent kvadratisk Kor. Men Skibets og Korets Akser danner en Vinkel med hinanden, saa det ser ud til, at man har forsøgt at berigtige den Østlinie, som man havde udfundet og anlagt i den først opførte Del af Bygningen.

Kirken er bygget paa en Kvaderstenssokkel, der har en klokkeformet Kant. Oven paa Sokkelen er der endnu et Skifte af Kvadersten. Derpaa følger saa de røde Teglsten, der fra først af har givet Kirken dens ejendommelige Udseende. Henimod Vestenden paa Sydsiden og Nordsiden var henholdsvis Mændenes og Kvindernes Indgangsdør. Mandsdøren er nu tilmuret, medens der foran Kvindedøren (den koldeste) er opført et Vaabenhuis. Højt oppe sad de faa og smaa rundbuede Vinduer. Om Kirkens Tag kunde der muligvis skrives en hel Historie. Hvem der i sin Tid har tækket den med Kobber, ved vi ikke. Men i Tidens Løb er det gaaet saaledes, at den har faaet bestandig billigere Tag. Kobberet maatte vige Pladsen for Bly. Denne Ombytning skete i forskellige Træk, det sidste i 1780. Blyet klarede sig med forskellige Reparationer til 1882, da det nuværende Skifertag blev oplagt. Saa vidt jeg kan se, har Tagets Fornyelse begge Gange givet Overskud i Kirkens og Sognets Kasse.

»Danske Atlas« (1781) fortæller om Felsted Kirke, at »den havde da ogsaa et temmelig højt Taarn, som stod næsten midt paa Kirken, men nu er afbrudt. I dets Sted er bygget et Klokkehus af Eg, hvori hænger en stor og en liden Klokke«. Det omtalte Taarn burde vist rettere benævnes en Tagrytter. Klokkehuset er bygget af Egetræ, der er købt i Nørballe, Stenskjærs og A. Thaysens Skove. En Midtstolpe bærer Aarstallet 1769. Oprindeligt var det tækket med Bly, men Blytaget har desværre givet Plads for Trætag.

Da Kirken var bygget, blev den indviet til St. Dionysius, der har sin Helgendag den 9. Oktober. Han grundlagde i det tredje Aarhundrede Bispedømmet Paris, men under en Kristenforfølgelse blev han fanget og halshugget. Sagnet siger, at han bar sit afhuggede Ho-

ved paa sin ene Haand hen til det Sted, hvor han ønskede at blive begravet. Med andre Ord betyder det, at han bragte Hovedet, Livet, som det sidste Offer til Gud. Og som Martyr er han fremstillet i Kirkens Segl.

I Kirkens Indre er der i Tidens Løb foregaaet en Del Forandringer. Skibet har beholdt sit Bjælkeloft, mens Koret har faaet ind-

Felsted Kirkes Indre.

bygget Krydshvælvning. Den høje, rundbuede Korbue er allerede tidligt blevet grimt udvidet forneden. Paa hele Nordsiden og i Vestenden af Skibet er der opført Pulpiturer, som vel kan have deres praktiske Betydning, men som ikke just øger Kirkerummets Skønhed.

Døbefonten er af Granit, det hjemlige Materiale. Den er sandsynligvis lavet af en hjemlig Mester, saa den maa betragtes som et hjemligt Kunstværk. Den er i Familie med nogle andre baade mod Øst og Vest. Fontene af denne Type bestaar af Kumme, Skaft og Fodstykke, Platte. Kummen i Felsted er prydet med Relieffer, der

er delt symmetrisk i to Grupper. Den ene Gruppe forestiller en Jæger, som har bundet sin Hest ved et Træ og nu blæser i Horn, medens der foran ham springer to Hunde efter en Hare. I den anden Gruppe ser man mellem to Heste en seglformet Baad med fire Passagerer. Fra Forstavnen falder en Mand i Havet, hvor et Udyr har opspilet sit Gab mod ham. Det kan have sin Vanskelighed at tyde disse Billeder ret, men det laa til Middelalderens Folk at udtale en eller anden kristelig Tanke i en symbolsk Fremstilling. Og da vor Døbefont er fra 13. Aarhundrede, maa vi prøve at tyde Billederne symbolsk. Det første Billede er altsaa en Jagtscene, fra Jagtglædens Maaned September. Harejagten fremstiller ofte de troendes Forfølgelse ved Djævelen. Paa det andet Billede ser vi, hvorledes Jonas kastes i Havet. Hvorhen et Menneske end vender sig, er det truet af Farer. Og det truede Menneske er en Illustration til Bønnen, der gentagne Gange lyder i Davids Psalmer: Gud! skynd dig at hjælpe mig! Samme Tankekreds tilhører Uhyrerne paa Fodstykket. Ogsaa her skal den legemlige Kamp minde os om den aandelige, som vi bestandig skal føre mod den onde. I Kummen staar et Døbefad, der er prydet med en Fremstilling af Syndefaldet og en ulæselig Indskrift af store Bogstaver (Majuskler). Over Fonten hænger en Himmel, der er skænket til Kirken 1692 af Hans Thomsen i Tombøl.

Alteret er et Mariealter, der skriver sig fra Tiden ca. 1450. Det bestaar af et Skab med to Fløje. Disse er tomme. I selve Skabet findes i to Rækker over hinanden 16 udskaarne Figurer i 15 Afdelinger. De fremstiller tilsammen Mariæ Forherligelse ved Kristus. Midt i den øverste Række sidder Marie, Himmeldronningen, ved Kristi Side. Ved hver Side af denne Gruppe staar en Engel med et Røgelsekar. De forestiller Keruber og Serafer, der synger den himmelske Lovsang. Derefter følger til begge Sider og i den nederste Række 12 Apostle. Blandt disse findes baade Matthias og Paulus. Ovenover Altret staar en Korsgruppe i halv Legemsstørrelse. Den fremstiller Apostlen Johannes og Jomfru Marie paa hver sin Side af Kristi Kors. Den er nok lidt yngre end selve Altret, men den har sikkert fra først af haft en anden Plads i Kirken. Fra kunstkyndig Side siges det, at Udskæringsarbejdet sikkert er foregaaet i et Billedskærerværksted i de hjemlige Egne, men man har intet Fingerpeg om, hvor det skal søges. Og Arbejdets Udførelse er mere haandværksmæssig end rent kunstnerisk.

Kirken har engang haft to Sidealtre. Det ene har været Øst for Opgangen til Prædikestolen, hvor dets Plads endnu kan ses i Muren.

Af det andet, som har sin Plads i Skibets nordøstre Hjørne, er Alterskabet bevaret. Deri findes der udskaarne Figurer af Jomfru Marie, der staaende paa Maaneseglen holder Jesusbarnet paa Armen, samt fire Helgeninder, saakaldte Nødhjælperinder.

Den saakaldte Præstestol i Koret er ogsaa et udskaaret Arbejde, som bør bemærkes. Den bærer Aarstallet 1624 og Navnetrækket N. K. Den bærer udvendig Indskrift paa Dansk og Plattysk (Ezech. 33, 11) og indvendig en lang Indskrift paa Latin. Den udvendige skulde tale til Folket og den indvendige til Præsten, naar der holdtes Skriftemaal en Dag eller to forud for Altergangen. Da modtog Præsten Skriftebørnene enkeltvis i Skriftestolen.

Paa Kirkens Alter staar ikke mindre end 6 Lysestager. Det ene Par er af Tin med Dyrefødder. De bærer en antydet ulæselig Indskrift af smaa Bogstaver (Minuskler). Muligvis er det Helgenens Navn, som er prentet derpaa. Der er dem, der mener, at de er lige saa gamle som Kirken. Hvis dette er rigtigt, vil de unægtelig være en overordentlig Sjældenhed. Det lyder fantastisk, at de skulde være slupne uantastede og uskadte gennem Svenskekrigenes onde Aar. Af de andre er det mindste Par Malmstager 1680 skænket til Kirken af Jürgen Jürgensen Møller. Det største Par — ogsaa af Malm — er ifølge Indskriften 1693 foræret til Felsted Kirke af Hans Thomsen og Hustru Margreth Hans's af Tombøl. Da Pastor A. H. Johansen i Aaret 1905 tog sin Afsked, skænkede han Kirken to store Lysekroner, der nu hænger i Skibet, og i 1931, da der blev indlagt elektrisk Lys i Kirken, skænkede afdøde Møller i Kruus Mølle Andr. Hansen Møllers Børn Kirken en ottearmet Malmlysekrone til Minde om deres Forældre. Den blev ophængt i Koret.

Kirken ejer en sjælden Genstand. Det er et velbevaret Røgelsekar af Bronze. Engang har det haft sin Plads i Kirken, men i 1902 blev det indsendt til Thaulowmuseet i Kiel, hvor det skulde udstilles ved en Udstilling af kirkelig Kunst. Det kom dog aldrig tilbage. Museet ønskede at beholde det. Kirkeforstanderskabet krævede det tilbage et Par Gange, men fik det ikke. Derimod blev det tilsidst overført til Kunstmuseet i Flensborg. Efter Genforeningen fik det sin Plads i Samlingerne paa Sønderborg Slot.

I 1830 fik Kirken et »Æolodicon«, et Slags Orgel, der gjorde Tjeneste til 1877—78. Da anskaffedes der et nyt Orgel fra Marcussen i Aabenraa. Det blev betalt dels med en Obligation paa 500 Mark, dels ved en frivillig Indsamling. Under Verdenskrigen maatte det ligesom saa mange andre bøde med sine Orgelpiber til Krigen

Molok. — De er blevet erstattede med nye efter Genforeningen.

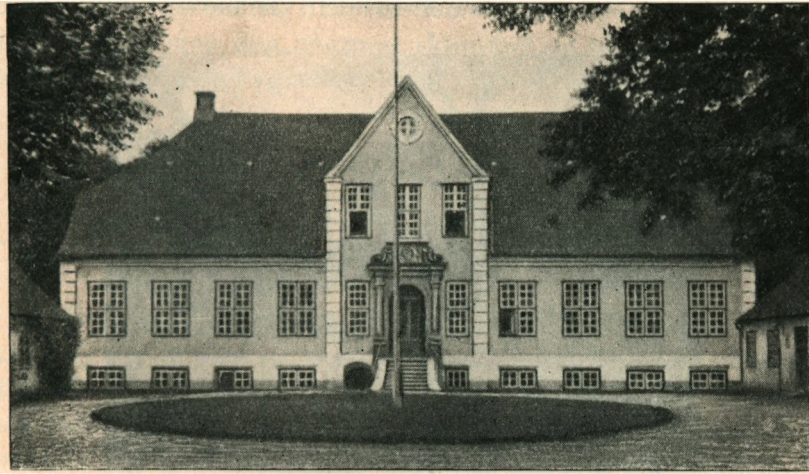
I Klokkehuset paa Kirkegaarden hænger Kirkens to store Klokker. I et Regnskab for 1766 berettes det, at den ene Klokke er blevet omstøbt. Arbejdet er foretaget af den bekendte Klokkestøber Johan David Kriesche i Eckernførde, som ogsaa har støbt Klokker til Varnæs og Dybbøl. Af de gamle Kirkebøger ses det, at i 1847 blev begge Klokkerne omstøbt. Den gamle Regnskabsbog viser, at det er sket i Rensborg hos Klokkestøber Jac. Fr. Beseler. Den største skulde efter Sagnet i sin Tid være støbt paa selve Kirkegaarden. Paa Læderremmen, hvormed Knebelen var fastgjort, var Aarstallet 1737 udskaaret. Den lille Klokke bar Indskriften: »Soli Deo Gloria! Anno 1766. Hr. Andras Petræus, Pastor Hans Nissen. Peter Jürgensen, Juraten. Aus reinem Erz bin ich geglossen; Joh. Dav. Kriesic zu Eckernförde hat mich gegossen«. Efter Omstøbningen hos Beseler stod der paa den store Klokke: »Feldstedt. Omstøbt i Aaret 1847 af J. F. Beseler i Rensborg«. Paa den lille stod der: »Feldstedt. Støbt o. s. v.«. Denne Klokke maatte ofres i Verdenskrigen. Efter Genforeningen skænkede »Nationalfondet af 1918 til Anskaffelse af Kirkeklokker til Sønderjylland« Felsted Kirke en ny Klokke. Den er tegnet af Arkitekt Mørk-Hansen, Søn af Pastor Mørk-Hansen, der blev afsat af Tyskerne i 1864, og den bærer et Vers af Kai Hoffmann. Det lyder saaledes: »Jeg ringer Morgen rød, jeg ringer Hvilen sød, jeg ringer Liv og Død«. Gavebrevet er udstedt i September 1922. Foruden disse to Klokker har Felsted Kirke endnu en lille Klokke, den gamle Messeklokke, der hænger paa sin Plads oven over Korhvælvingen, men som ikke mere bruges. Det er mange Aar, siden der er blevet »ringet tredie Gang« med den.

Fra gammel Tid har der til Kirken hørt en Kirkegaard. Da Kristendommen trængte igennem og fik Magt til at præge Menneskers Tankegang, blev det almindeligt at søge sin Gravplads i Kirkens Nærhed. Den bedste Plads var dog inde i Kirken; men ellers gjaldt det, at jo nærmere ved Kirken man fik sin Grav, des bedre var det. Saa blev da Kirkegaarden indhegnet med et Dige af Sten fra Sognets Marker og Flækker og Brokker, der blev tilovers af det Materiale, hvorefter Kirken var opført. Inde bag dette Hegn er Sognets Folk, Slægt efter Slægt stedt til Hvile. Enkelte har skaffet sig Plads inde i Kirken. Derved har denne faaet en Indtægt, idet der skulde betales for at opnaa dette Fortrin. Vi ved saaledes, at Præsten Jørgen Beyer, der døde 1660, blev stedt til Hvile i Kirken. Hans Ligsten fandtes indtil 1858. Da tilkastedes Begravelsen under Koret,

hvor der stod nogle Kister, en med en Blyplade og en med en Messingplade. Den første gemte Støvet af Kirkens tidligere Sognepræst Andreas Petræus, der døde 1726. Han har haft en Familiebegravelse i Kirken, der ved Lejlighed er blevet benyttet af udensogns Medlemmer af Familien. Kisten med Messingpladen gemte Støvet af Fru Marie Margrethe Seidelin, f. Bachmann, fra Grøngrøft, † 1757. Der er det bemærkelsesværdige ved Messingpladen, at den bærer en lang og ordrig Indskrift i Tidens Stil, og den er skrevet paa Dansk. Tidens Tilbøjelighed var dog ellers at give Tysk Førsterangen. Af Kirkens gamle Regnskabsbog ser det ud til, at ogsaa en anden Familie har haft sin Begravelse inde i Kirken og har benyttet den omtrent paa samme Tid, som Præstefamilien og Grøngrøftfolkene har benyttet deres. Kirken har i alle Tilfælde faaet Betaling for en særlig Begravelse.

Fattigpleje har fra først af været den kristne Menigheds Indsats i Samfundets Liv. Den er blevet udøvet af Kirkens Mænd gennem mange Aarhundreder. Ogsaa paa disse Egne har Kirken taget sig af de fattige. Det har bl. a. givet sig Udslag i, at Kirken har haft en Fattigblok. Her i Felsted var den ved en af Istandsættelserne blevet fjernet fra Kirken og lagt hen blandt andet Skrammel i Klokkehuset. Den blev sat paa Plads igen i 1925. Samtidig blev Ombæringen af Klingpungen afskaffet. Paa Kirkens gamle Regnskaber findes der i mangfoldige Aar en Udgift til omvandrende Fattigfolk og fattige Tiggere, som saaledes har faaet nogen Hjælp i Øjeblikkets Nød. Endelig er der blevet stiftet Legater til Fordel for Sognets fattige. Saaledes har Pastor Andreas Petræus († 1726) og hans Hustru Birgitta († 1751) gjort den Tilføjelse til deres Testament, »i Betragtning af, at den kære Gud har velsignet dem begge med timeligt Gods — at der af deres samlede Efterladenskab tillægges og af deres Arvinger udbetales de Felsted fattige 200 Rigsdaler — to Hundrede — Courant.« Boet blev sluttet og Legatet oprettet 1753. Det bestyredes af Sognepræsten og Kirkeforstanderen. Et Legat paa 100 Rdl. Courant blev 1763 stiftet til Fordel for Felsted Sogns fattige af Søkende og Fætre til Hans Lorentzen af Nørballer. 1785 gav Asmus Asmussen Bøttger fra Svejrup efter sin Død 200 Rdl. til de fattige. Efter Andr. Petræus den yngres Død 1782 gav hans Søn af samme Navn 100 Rdl. til Kirken, men siden skænkede baade kendte og ukendte Legatstiftere en Række Legater til Kirken til Gaver for Sognets fattige. Da Verdenskrigen brød løs, udgjorde Legatkapitalen den anselige Sum af ca. 15,000 Mark, som desværre blev værdiløse under Markkatastrofen.

Kirken har til Tider haft nogen Grundejendom. Det vides, at Peder Uke paa Skovbølgaard i 1486 gav som Sjølegave til Dionysii Kirke i Felsted en Toft i Tombøl, beliggende Nord i Byen. Men hans Søn beholdt ganske simpelt Jorden og betalte en aarlig Afgift deraf. Kirkeforstanderne indklagede ham for Kongens Dom 1532, da Kongen holdt Rettergang i Tønder, men Sagen gik dem imod. De fik kun Ret til Afgiften. Jørg. Iversen, Svejrup, som beretter derom i sine Optegnelser, finder, at Kirken maatte blive plyndret og fattig, naar Højesteret dømte saaledes. Han mener,

Skovbølgaard.

at en Strid med Buchwaldterne paa Skovbølgaard om de kirkelige Afgifter kun har ført til, at Peder Ukes Sjølegaver er blevet omsat til en ubetydelig Grundafgift, og at det er tvivlsomt, om Kirken har beholdt den. Paa samme Vis kan det være gaet med den saakaldte Kirketoft i Felsted. Den er lejet ud saa længe, at Kirkens Ejendomsret er bleven til en ringe Afgift. Antagelig er det gaet paa lignende Maade med et Kirkeboel i Nørballe. Endnu ejer Kirken to smaa Jordlodder i Tombøl og Svejrup samt »den paa Byens Gade lige overfor Skolen beliggende Dam, i hvilken dog Præsten har Fiskerettighed« som det hedder i »Kirkeinventarium« af 1780.

Det vil føre for vidt at gaa i Enkeltheder med at fortælle om de mindre og større Ting, der er sket med Kirken i de sidste Menneskealdre. Jeg vil slutte med at anføre noget af, hvad Gaardejer Jørg. Iversen, Svejrup, skriver i sine Optegnelser. Han har nævnt de trange Aar, der fulgte efter 1807 og op til omkring 1830. »Alting

forfaldt, og hvad der ikke var absolut nødvendigt, blev forsømt, ogsaa Kirkens Vedligeholdelse. Kirkegaarden groede efterhaanden over med Græs og Ukrudt, som Degnen høstede til Hø. Af Gravmonumenter sattes næsten ingen til efter 1850.

Derfor saa Kirken i min Barndom før 1848 meget gammel og brøstfældig ud. Blytækket, som den var, var Rygningslinien hverken lige eller vandret; i Frastand saa den ud som en skrutrygget Ko. De røde Munkestensmure var medtagne af Tiden, hensmuldrende, mosgroede og fulde af Huller. De oprindelige højtsiddende smaa rundbuede Vinduer paa Nordsiden var bleven tilmurede med

Felsted Præstegaard.

en mindre Slags Teglsten og Kampestensstykker. Paa Sydsiden var der udhugget de store, stilløse, med Jernstænger tilgitrede Vinduer, der sidder endnu. En Indgangsdør paa Sydsiden er maaske ved samme Lejlighed bleven tilmuret. Indvendig var Kirken forsynet med de samme til forskellig Tid opførte Pulpiturer, som findes endnu. Loftet og Stolestaderne var malet blaagraat. Gulvet var teglstenslagt, men med bornholmske Fliser op ad Gangen. I og ind under Stolestaderne op mod Koret, saavel som i samme, var til Dels aabne Begravelser, dækkede af store Stenfliser, hvor Herremænd og maaske ogsaa Præster var bleven begravede. Altret, Præstens Værelse, Døbefonten og Prædikestolen var de samme som findes endnu, men opad den søndre Kormur ud mod Kirkeskibet var, anbragt paa Støtter, et spinkelt Orgel, der var anskaffet omkring ved 1830, i det væsentlige ved frivillige Bidrag. Det saakaldte Grøngrøfter Loft, der dengang var overdækket, var, saavidt huskes, malet

mørkegrønt. I Felterne ud mod Gangen var af en Landsbykunstner fra Varnæs lavet Malerier, der forestillede Verdens Skabelse, Syndefaldet, Udjagelsen fra Paradiset, Kains og Abels Ofring, Brodermordet, Syndfloden og mere, som jeg ikke mindes. Selve Stolestaderne i Kirken, der nu fornyes, skriver sig uden Tvivl fra Tiden før 1611«. Derefter fortæller Jørg. Iversen om Kirkens Istandsættelse 1858, om Anskaffelse af nyt Orgel og om Anlæg af Varmeværk i Kirken 1897. Efter at have omtalt den omfattende Restauration 1910 slutter han saaledes: »Kirken indvendig er ved denne Restauration næsten som forvandlet. Før var den vel nok høj og paa en Maade imponerende, men dog nærmest skummel og uhyggelig. Nu er den baade højtidelig og hyggelig«.

Hvad en gammel Regnskabsbog fortæller.

I Sognekaldets Arkiv i Felsted Præstegaard findes en Regnskabsbog for Felsted Kirke, hvori der er optegnet »Indtægter og Udgifter og andre Kirkens Efterretninger«. Bindet er noget slidt, men helt og stærkt den Dag i Dag. Det har været forsynet med Spænder, og paa Bindets Forside har Kirkens og Sognets Navn været trykt i Guld: Velstede. Igennem mange Aar er Bogen ført paa Plattysk, siden paa Tysk og fra 1845 paa Dansk. Den indeholder Fortegnelse over Kirkens Indtægter, Ejendom, Jorder og enkelte Legater, men Hovedindholdet er dog Gengivelser af Kirkens Regnskaber for Aarene 1636-1854. At Bogen er solidt Bogbinderarbejde, burde fremgaa af, at der i Regnskabet for 1636 staar, at den har kostet 2 Rdl. 12 Mark.

Naar man forstaar at lytte til dens korte og knappe Oplysninger, kastes der i hurtige Glimt Lys over svundne Tider. Den nævner noget om Spor af fremmede Krigsfolk, om Lutherdommens Forsvar mod Jesuitterne, om Sognekirkens gensidige Støtte, om Penge til en Kirke i London, Understøttelse til en fattig Præst og meget andet. I det følgende skal jeg fremdrage enkelte Ting.

Blandt de Udgifter, som kom igen hvert Aar, finder vi Visitationsudgifterne. Aar for Aar kom Visitatoriet til Sognet for at undersøge Kirke, Præstegaard og Præstens Embedsførelse. Her kom Amtmanden, Amtsskriveren og Provsten, undertiden ogsaa en Kirke-

kommissarius. Og hver skulde have sin Betaling, som er omhyggelig anført i Regnskaberne. Men de kom ikke alene. De havde Løbedreng, Kusk og Kok med, som ligeledes havde Krav paa Betaling. Det tog Tid med en saadan Visitation, hvorfor der maatte sørges for Forplejning. Den ydede Præstekonen, hvorfor der i Regnskaberne stadig er en Udgift til »Visitationsmaaltidet i Præstegaarden«. Hun har dog næppe haft Gevinst derved, idet hun i Aarene omkring 1636 fik en Godtgørelse af 6 Rdl. for at beværte i det mindste 6 Mand den Dag, som Visitationen i alle Tilfælde varede. Der er sikkert ogsaa gaaet en Del Hestefoder med, idet de høje Herrer ikke har kunnet beforders til Præstegaarden i een og samme Vogn, men har benyttet hver sit Køretøj. Følgelig har der været Liv og Travlhed i Præstegaarden en saadan Dag.

I Regnskabet for 1637 dukker der en Udgift op til allersidst: Endnu for Holbøl Kirkes Skyld — 3 Rdl. — Kom Kirker i Armod, saa de ikke havde Midler til Vedligeholdelse og Præstelønning, blev det en Sag, som Visitationen maatte tage sig af. Det blev da henstillet til eller paalagt mere velhavende Kirker og Sogne at yde de forarmede Tilskud. Da Pengene gaar fra Felsted til Holbøl, kan man slutte, at Felsted Kirke paa den Tid har været forholdsvis godt ved Magt, medens Holbøl Kirke har været meget medtaget.

I Aaret 1640 har Kirken haft en Udgift paa 11 Rdl. 4 Mk. til to Alterkalke. De har dog ikke faaet Lov til at beholde deres Plads paa Alteret i ret mange Aar. I Svenskekrigenes Tid tømtes Kirkerne for alle Genstande af Metal. Ikke mindst er det gaaet ud over Sølvgenstandene. Felsted Kirke har mistet baade Kalk og Disk. I det Regnskab, der aflagdes 3. Juli 1661, anføres der følgende Udgift: 2 Diske og 2 Kalke af Tin 10 Rdl. 2 Mk. Kirken har ikke haft Raad til paa den Tid at anskaffe hellige Kar af Sølv.

At Felsted har haft Indkvartering af svenske Soldater, ser vi af Regnskabet for 1644. Sveriges Feltmarskal Torstenson, der førte de svenske Hære i Tyskland henimod Tredivaarskrigens Slutning, gik i Aaret 1643 i Ilmarch mod Danmark, som han tvang til den ydmygende Fred i Brømsebro 1645. Det er hans Soldater, som slog Vinduerne ud i Felsted Kirke, saa der maatte indsættes tre nye, store Vinduer paa Kirkens Sydside.

I 1650'erne dukker der Udgifter op til Anskaffelse af en Bog af Dr. Johs. Reinboth. Denne Mand, som en Tid var Præst ved St. Nicolai Kirke i Flensborg og siden blev Hofpræst paa Gottorp og Generalsuperintendent i de gottorpske Lande, maatte til at imødegaa

Jesuitterne, som forsøgte at trænge sig ind ved det gottorpske Hof. Han forsvarede med Ihærdighed og Grundighed den augsburgske Bekendelse og angreb Romerkirken for dens Forvanskning af den oprindelige Kristendom. Bogen mod Jesuitterne udkom i flere Bind og blev selvfølgelig anskaffet for Præstens Skyld. Vi faar altsaa gennem disse smaa Notitser i et gammelt Regnskab noget at vide om, hvilke kirkelige Spørgsmaal Præsterne paa den Tid har beskæftiget sig med. Vi faar en Følelse af, at Dønningerne fra Tidens bitre teologiske Stridigheder ogsaa er naaet hen til disse Egne. Dette bekræftes yderligere for os, naar vi hører, at Kirken har haft Udgift til Anskaffelse af Dr. Reinboth's Modskrift mod Dr. Dannhauer, en samtidig luthersk Teolog, der blandt sine Disciple tæller Joh. Ph. Spener, den tyske Pietismes Fader.

Krigen med Karl X Gustav af Sverige har sat sig Spor i Regnskabsbogen paa den Maade, at Regnskabet for de fem Aar 1656—1660 aflægges under eet den 3. Juli 1661. Det vil sige, at Tiden ikke har været til at holde Visitation. Præsten Georg Beier fik forøvrigt i 1656 Adolph Lundius fra Dybbøl til Hjelpepræst sine sidste Leveaar, og Lundius efterfulgte ham søm Sognepræst i 1660, saa det var ham, der kom til at aflægge Regnskabet, da der igen blev Fred i Landet. Man kunde have ventet, at Kirkens Indtægter var skrumpet ind i Krigsaarene, men det er de ikke. Kirken kan betale sine Udgifter som sædvanlig. De fleste Poster i Regnskabet er nøjagtig fem Gange saa store som i et enkelt Aar. Kirken er altsaa sluppet saa nogenlunde igennem Krigstiden. Belært af Erfaringerne fra Torstensonkrigen har Kirkens Værger søgt at opnaa Lejdebrev hos de fremmede Krigsfolk, som for en Tid har været indkvarterede i Sognet. Regnskabet har nemlig 1661 en Post: »I Krigstiden et kurbrandenburgsk salva guardia« 6 Rdl. Det er en meget sigende Bemærkning, naar man betænker, at Brandenburgerne var Danmarks Forbundsfæller.

At Sognet ikke er sluppet uskadt ud af Krigen, fremgaar af, at de følgende Aars Kirkeregnskaber indeholder en Bemærkning til en Indtægtspost, der lyder saaledes: »Restanter for dette Aar, de øde mestendels fradragen«. Det vil sige, at flere Gaarde og Boel har ligget øde hen, saa der ikke kunde ydes noget derfra til Kirken. Dens Indtægter har da ogsaa i en Aarrække været nede paa et Lavmaal af 45—50 Rdl. Der er derfor ikke ofret mere paa Kirkens Vedligeholdelse end højst nødvendigt.

Da Danmark atter kom i Krig med Sverige 1675, blev der en

Standsning i Regnskabsaflæggelsen. Opgørelsen for de fire Aar 1676—1679 kom i September 1680. Der kunde nok redegøres for, hvilke Indtægter og Udgifter, der burde have været, men en Efterskrift til Regnskabet siger, at de ovenfor specificerede Udgifter til Amtmanden o. fl. vel er beregnede, men ikke betalte, idet Kirken intet fik ind fra sine Skyldnere og følgelig heller intet kunde betale. I Henhold til et af Hertug Christian Albrecht 3. Oktober 1676 udsendt Reskript vilde disse Udgifter være at betale af S sammenskud fra andre Kirker. Hvad der gjaldt Felsted Kirke, gjaldt ogsaa de øvrige Kirker i Lundtoft Herred. Hertugen siger i sit Reskript, at han har erfaret disse Kirkers slette Tilstand, men at det er kristeligt og billigt, at de vel dotede Kirker i visse Tilfælde kommer de fattige til Hjælp. Derfor forordner han, at der skal sørges for, at de omtalte Udgifter indsamles hos andre Amtskirker, »som endnu er ved Formue«. Saaledes skal der forholdes, »indtil ommeldte Lundtoft Herreds Kirker igen kommer sig«. Hvor længe denne Ordning har bestaaet, er der ingen Oplysninger om. Ved Regnskabsaflæggelsen for 1680 og 1681 var Visitationsudgifterne ialt 29 Rdl. 13 Mk., som skulde betales de paagældende Steder til Mortensdag, men af rede Penge blev der til Kirken kun indbetalt 10 Rdl. Der maa derfor gives de tvende Jurater, edsvorne, med Tilkaldelse af »de otte Mænd«, altsaa hele Kirkeforstanderskabet, skriftlig Befaling til med Alvor at inddrive alle Restancer.

I Regnskabet, der aflagdes 1684, ogsaa for to Aar, findes »Udgift til salig Dr. von Stöcken — 14 Rdl. 11 Mk.«. Det er sandsynligvis Penge, der er givet ud til Indkøb af en Salmebog, som Generalsuperintendent v. Stöcken udgav og paatvang Kirkerne. Den var ikke yndet og forsvandt hurtig efter hans Død. Han havde udvandet og afglattet de evangeliske Kernesalmer. Bogens Rubriker var meget fuldstændige. Der fandtes saaledes en Salme at synge, naar der udbrød Ildløs! Den var selvfølgelig paa Tysk.

Et NB. meddeler, at 1688 har Hans Thomsen, Tombøl, af Kirken tilhandlet sig et Stolestade, »det sjette fra Koret af paa Sydsiden«. Derfor har han af fri Villie givet Kirken eet Hundrede Mark Lybsk med den Begæring, at Halvdelen, 50 Mk., straks skulde anvendes til Reparering eller Udstaffering af Kirken. Resten blev udsat til Forrentning hos en Mand Jørgen Petersen, vistnok en af Juraterne, de to Mænd, der sammen med Præsten skulde forvalte Kirkens Formue. En senere Tilføjelse oplyser, at de førstnævnte 50 Mk. er anvendt til Himmelen over Døbefonten. Den bærer Aarstal-

let 1692 og Hans Thomsens Navn. Han betegnes som højgrevelig Foged paa Graasten. Sammen med sin Hustru har han skænket Kirken de to store Malmlysestager, der endnu staar paa Altret. De bærer Aarstallet 1693.

Det oplyses, at i Aaret 1687 er seks Fag Blytag paa Kirkens Sydside blevet repareret, og dertil har Kirken betalt, hvad den havde tilovers, nemlig 48 Rdl. 14 Mk. Resten har Sognet maattet betale. Vi ser heraf, at de Tider ligger langt tilbage, da hele Kirken havde Kobbertag. Den første Fiøansoperation med at erstatte Kobbertaget med Blytag maa være foretaget i de Tider, som vi ingen Oplysning har om. Ogsaa i 1692-93 er der Bekostning paa Blytaget.

Henimod Aarhundredets Slutning maa der have været en Del Byggearbejde ved Kirken, men derom foreligger der ellers ingen Oplysninger. Imidlertid siges der i det Regnskab, som blev aflagt 1697, at der er tillagt Juraterne 6 Rdl. for deres mangfoldige Møje med det besværlige Byggeværk. Det er ikke underligt, om der under Hensyn til Kirkens vanskelige økonomiske Forhold, hvorom vi i det foregaaende har faaet enkelte Oplysninger, i en Del Aar er blevet sparet paa Vedligeholdelsen, saa det tilsidst er blevet nødvendigt at foretage en større Istandsættelse, som det har været Juraternes Sag at forestaa.

I Regnskabet for 1636 betegnes en Udgift saaledes: »Til Sognet, efter gammel nedarvet Sædvane«. Det vil sige, at der af Kirkens Kasse er udbetalt Sognets Beboere et Beløb til Anvendelse efter Sæd og Skik. Denne Udgift findes under forskellige Betegnelser i Regnskaberne langt ned gennem Tiden, men fra 1690 optræder den under Betegnelser, der angiver hvad Pengene er brugt til, nemlig »zu vertrinken«. Senere igen oplyses det, at det drejede sig om Penge til en Tønde Øl. Det er aabenbart en Erstatning for et Tiendegilde at den Slags, som Præsterne maatte gøre, naar de modtog deres Tiende. Den Skik rækker langt tilbage i Tiden. 1554 maa saaledes Kristian III forordne, hvad Præsterne i Skaane maa give Bønderne, naar de betaler Tiende. Hans Efterfølger maa sige et Alvorsord til Fynboerne. Og der kommer Forbud mod at give eller kræve mere end det af Kongen forordnede Kyantum Øl. Det skulde fortæres i Bøndernes eget Gildeshus og ikke i Præstegaarden. Lignende Bestemmelser har selvfølgelig været gældende i Sønderjylland, saa Tiendeyderne har følt sig i deres gode Ret, naar de lod Kirken betale Øllet til Tiendegilde et eller andet Sted i Sognet.

I Tidens Løb har Juraterne haft Anledning til at lade foretage

en Del mindre Arbejder ved Kirken og Kirkegaarden. Naar Regnskabet skulde opgøres, har de fremlagt en specificeret Regning over Udgifterne. Kun af og til anføres det, hvad der er foretaget. Saaledes har de i 1702 ladet Klokkerne reparere. 1706 har de kunnet betale Sognet 14 Rdl. til Hjælp til Betaling af Byggearbejder, som da blev udførte. 1710 har det været galt med Mændenes Stolestader i Kirken. Da fik Juraterne godt 7 Rdl. til Hjælp til deres Istand-sættelse. 1713 er der anvendt 11 Rdl. til en ny Kirkegaardsport. Den er bleven staaende, indtil den blev afløst af den nuværende, som er opført 1794. Det er kun smaa Ting, som de Aar efter Aar har beskæftiget sig med, men det er noget, som skulde udføres, naar Kirkehuset skulde holdes ved Magt, saa det kunde være hver Mands Hjemhus, som Peder Palladius siger.

Saaledes bringer den gamle Regnskabsbog Bud til os fra henfarne Tider. Ofte kunde man ønske, at den havde fortalt mere udførligt gennem Ord og Tal om Sognets gamle Kirke. Men det var ikke dens Hensigt. Som den foreligger, fortæller den en Smule om, hvorledes tidligere Slægter har handlet med en enkelt Del af Arven fra Fædrene, saa den har kunnet overgives til os.

Jørgen Iversen i Svejrup.

Af de mange Dokumenter, der er gengivne eller benyttede i disse Hefter om Felsted Sogn, er de fleste hentede fra Gaardejer i Svejrup Jørgen Iversens Samling, et Vidnesbyrd om hans historiske Interesse og om hans Samfølelse med tidligere Slægter.

H. P. Hanssen, der har skrevet om Jørgen Iversen i »Sprogforeningens Almanak« 1924, og hvis mundtlige Meddelelser denne Fremstilling i alle Hovedtræk støtter sig til, taler om hans »Pietet overfor Slægten og Slægtsminderne«, der gav ham »Odelsbondens Rankhed, Selvfølelse og Myndighed, men mener dog, at hans mest fremtrædende Egen-skab var hans store Retsindighed. Selv har jeg lejlighedsvis faaet et

stærkt Indtryk af hans jævne Ligevægt og hans levende Optagethed af aandelige Spørgsmaal.

Jørgen Iversen fødtes i Svejrup den 8. September 1838; hans Forældre var Gaardejer og Kromand Hans Peter Iversen og Helene, født Iversen. Hans Fødegaard havde været i Slægtens Eje i Aarhundreder. Jørgen Iversen har fortalt dens Historie i Sprogforeningens Almanak 1898: »I det Herrens Aar 1505, paa Søndagen for de 12 Apostler, fremstod paa Felsted Kirkegaard den velagtede, beskedne Bondemand Thomas Jensen fra Felsted og spurgte den der forsamlede Menighed.« Saa langt fulgte han Gaardens og Slægtens Historie, saa stærkt var han bundet til Sted og Slægt.

Hans Peter Iversen døde tidlig, og hans Enke sad i mange Aar med Kro og Gaard. Fru Helene Iversen var en myndig og dygtig Kvinde, der omtaltes med megen Respekt. Hun optraadte med Værdighed og Sikkerhed i Kroen og tillod ikke, at nogen drak for meget, cndsigte blev beruset i hendes Hus. »Nu kan det være nok«, kunde hun sige. »Jeg skænker ikke mere for Jer. I har faaet to Puncher, det kan være nok. I maa hellere gaa hjem.« Hun var heller ikke hange for at lade Gæsterne vide, om de ikke var velkomne hos hende.

Det var i de Tider, de 17 Aars unge Mænd udvandrede for at undgaa den prøjsiske Soldatertjeneste, og saa kunde de kun komme hjem i Smug og i stadig Fare for at paagribes, udvises, føres bort fra Hjemstavn. Naar saadanne unge i Nattens Mulm og Mørke vovede sig hjem til Sundeved, vidste de, at der altid var et sikkert Tilflugtssted i Svejrup. Her modtog Krokonen dem med barsk Hjerlighed og moderlig Ømhed og vogtede dem for Opdagelse.

Nitten Aar gammel var Jørgen Iversen Elev paa Rødding Højskole, og blandt hans Kammerater paa Skolen var Jep Fink fra Bygebjerg i Hejls, med hvem han ogsaa senere bevarede Venskab, da han var kommet hjem og havde overtaget Gaard og Kro med Moderen som Husbestyrerinde. Han interesserede sig dog kun meget lidt for Beværtningen og nedlagde tilsidst frivillig Kroen.

Venskabet med Jep Fink havde paa forskellig Maade Betydning for Iversen. Han har givet en lille Skildring af deres Samliv paa Højskolen, aftrykt i V. Topsøes »Jep Fink, et Mindeskrift for Venner«. Han fortæller bl. a. om et Besøg i Jep Finks Hjem i Stubbom i Julen 1855 og om Hjemrejsen derfra.

»Vi var, saa vidt jeg husker, seks, som havde lejet den ene af Kromændene til at kjøre os til Haderslev for 1 Rd. R. M. for hver.

Der skulde kjøres om Morgenen Kl. 4, det var knugende koldt, og med Overtøj var vi meget sparsomt forsynede. Da vi mødte hos Kromanden, viste det sig, at han havde fyldt det meste af Vognen med Kasser og Sække, saa at Passagererne maatte tage Pladsen, som de kunde faa den. Det gik fremad i den jævreste Skridtgang, hvor Vejen var jævn, endnu langsommere gik det op ad Bakke og allersagtest nedad. Omsider brast en Rem i den ene Agestol, og de, som sad i den, stak Benene til Vejrs og Kroppen bagover. Kulden blev næsten utaalelig, den bed i Øren og Kinder, saa Vandet stod i Øjnene. Vi slog Knuder paa alle 4 Hjørner af vore Lommetørklæder og trak dem over Ører og Ansigt, saa godt det lod sig gjøre. At staa af og gaa faldt os ikke ind, vi havde jo betalt for at kjøre og skulde desuden gaa en lang Vej fra Haderslev. Senere stod der i Avisen, at der var kommen Folk ind til Haderslev den Morgen med stivfrosne Hænder og Ører, som skulde tages under Lægebehandling. Jeg husker ikke andet fra denne Rejse end Mørke, Taage, Kulde og tilsidst Sult.« Det var en besværlig Rejse, da Jep Fink første Gang gæstede Jørgen Iversen. Henad Aften naaede de Kolstrup, og først næste Dag kom de til Svejrup.

Jep Fink overtog i 1860 Gaarden Bygebjerg, og Venskabet med Jørgen Iversen havde til Følge, at der tit til ham kom unge Sønderjyder fra Sundeved, naar de maatte udvandre, og Fink hjalp dem saa til Rette. H. P. Hanssen var igennem sin Søster i Slægt med Familien Fink og fortæller, at han under Ophold paa Bygebjerg allerede som Dreng har faaet Indtryk af Jørgen Iversens fremtrædende Personlighed. I de Aar, 1876—77, H. P. Hanssen var paa Bygebjerg, var der fire unge udvandrede Sønderjyder som Karle paa Gaarden. Deraf havde Jørgen Iversen sendt ham de tre.

Da Hanssen var kommet hjem fra Efterskolen i Hejls, begyndte han at holde en lille Aftenskole. Fink var særdeles interesseret i Skolesager. Det var ham og Pastor Topsøe, der først havde drøftet Oprettelsen af en Forening, der skulde hjælpe unge Sønderjyder til Ophold paa danske Skoler, Morten Eskesen har kaldt ham »Stifteren af S. S.«, og dennes Forretningsfører Konrad Jørgensen og Fink boede ganske naturligt hos Jørgen Iversen, da de i denne Forenings Ærinde var i Sundeved; denne kørte dem over til Nørremølle, og her drøftede de interesseret med Iversen og H. P. Hanssen Muligheden af at oprette flere saadanne Aftenskoler som hans.

Det ligger i naturlig Fortsættelse af denne Linje, at Iversen var meget virksom ved »Den nordslesvigske Skoleforening«s Oprettelse

og i mange Aar et trofast og nidkært Medlem først af dens Bestyrelse, senere af dens Tilsynsraad.

Det var dog langt fra hans første Tillidshverv. Gaardejeren fra Svejrup nød Respekt og Anseelse i vide Kredse, bag hans beskedne Optræden mærkedes mange Steder hans varme Hjertelag, hans redelige Karakter, hans omfattende Viden og klare Forstand.

H. P. Hanssen skriver i »Sprogforeningens Almanak«:

»Efter Junggreens Død indtog Aabenraa Amts tre store Bønder Nis Callesen, Lerskov, Rasmus Clausen, Smedager, og Jørgen Iversen, Svejrup, tilsammen en noget lignende Stilling (som Reimers paa Als og Sundeved). Naar man fra Midten af Firserne til ind i dette Aarhundrede vidste, hvad de vilde i den nationale Kamp, saa vidste man ogsaa, hvad Aabenraa Amts danske Befolkning vilde.« Disse tre gode Mænd stod i nært indbyrdes Venskab, og hver af dem var paa sin Egn ledende i nationalt Arbejde. Jørgen Iversen var Formand for Egnens Brandforsikringsforening, Bestyrelsesmedlem af Graasten og Omegns Sparekasse, i nogen Tid Formand for Aabenraa Amts Landboforening og i mange Aar er højt anset Medlem af Aabenraa Kredsraad. Iversen var med til at oprette den nord-slesvigske Vælgerforening, og i nogle Aar var han Medlem af Sprogforeningens Tilsynsraad; men først og fremmest havde Skole- og Kirkearbejdet hans Interesse.

Han var ikke blot med i Skoleforeningens Arbejde, efter at Forordningen af 18. December 1888 havde fordrevet dansk Sprogundervisning fra de sønderjydske Folkeskoler, men han talte ogsaa Modersmaalets Sag paa Aabenraa Provstisynode, hvor han var de danske Medlemmers selvskrevne Ordfører. Thade Petersen fortæller i »De sønderjydske Frimenigheders Historie«: »»Vi er bekymrede for vore Børn,« sagde Gaardejer Jørgen Iversen fra Svejrup i Sommeren 1893 paa Aabenraa Provstisynode, »den nuværende Skoleordning medfører efter vor Overbevisning en Eksperimenteren med Barnesjæle, som vil kunne faa de alvorligste Følger for vore Børns senere Liv. Hvis de tilstedeværende Præster og Skoleinspektøren ikke deler disse Bekymringer, saa beder jeg dem indtrængende om at give os den Forsikring, at de ikke tror, at vore Børn er stedt i Sjælefare under vore nuværende Skoleforhold.« Alle Provstiets Præster og Kredsskoleinspektøren var til Stede i denne Forsamling, men der indtraadte en pinlig Tavshed — ikke en af dem fandt Anledning til at svare paa det bestemt formulerede Spørgsmaal. Provsten vilde gaa over til den næste Forhandlingsgenstand, men forinden rejste

Jørgen Iversen sig og sagde: »De svarer ikke? Godt, saa konstaterer jeg hermed, at den nuværende Skoleordning virkelig indeholder en Sjælefare for vore Børn.«

Pastor Jensen, Rinkenæs, tog derpaa Ordet og erklærede, at det forholdt sig saaledes. Ingen af de andre modsagde ham.«

Dette var den dybeste Alvor for Jørgen Iversen. Selv var han bleven sent gift (1878), levede i det lykkeligste Ægteskab med Anne Christine, født Nielsen, fra Traashøl, og havde to Sønner og to Døtre. Maaske tænkte han i første Linje paa dem; men hans Tanke, hans Omhu og Sorg naaede videre ud. Den Dag stod denne smukke Repræsentant for dansk Bondestand som dansk Ungdoms gode og værdige Talsmand.

Jørgen Iversen oplevede Genforeningen, han blev Ridder af Dannebrog og glædede sig derved; men da var hans Gerning fuldført. Han døde den 11. Maj 1923; men hans Minde har fortjent at leve, og naar der her fortælles af Felsted Sogns Historie, maa selvsagt ogsaa Jørgen Iversens hjertevarme og bramfri, dygtige og helstøbte danske Personlighed fremdrages med Hæder. Hans Historie er noget af det smukkeste, der kan fortælles fra Felsted Sogn.

H. L a u s t e n - T h o m s e n.

Nikolaj Andersen.

Den 8. August 1862 fødtes der en Søn hos Maler Andersen i Svejrup, et Barn, der skulde blive en betydelig og ejendommelig Videnskabsmand og en fremragende Talsmand for og Forsvarer af sit danske Modersmaal. Nikolaj Andersen blev den eneste Videnskabsmand, der gjorde sit Arbejde som dansk Mand i Sønderjylland, medens Landsdelen var under Fremmedherredømme. Han gik i Skole hjemme i Landsbyen, fik nogen privat Undervisning hos

Sognepræsten og gik derefter i fire Aar paa Haderslev Latinskole, blev Student 1883 og studerede Matematik i Leipzig og Kiel; efter den afsluttende Eksamen blev han Medarbejder ved »Flensborg Avis« og ledede nogle Aar dennes tyske Udgave »Flensburger Zeitung«.

Fra 1892 til 1900 arbejdede han i anden praktisk Virksomhed, men blev saa 1900 Sekretær for Sprogforeningen, der den Gang endnu hed »Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse«, og hvis Formaal ifølge dens Love var »at værne om det danske Sprog i Nordslesvig, navnlig gennem folkelig Oplysnings Udbredelse«. Sammen med sin Hustru Sophie, født Buchholdt, blev han kort efter Vært og Leder af »Folkehjem« i Aabenraa, i 1900 købt af Sprogforeningen og indrettet til Forsamlingshus. I 20 Aar stod han paa denne Plads og blev ved sin personlige Optræden ogsaa her en velanset og afholdt Mand.

Det var dog hans boglige Virksomhed, der havde givet Nikolaj Andersen de særlige Forudsætninger for at udfylde Stillingen som Sprogforeningens Sekretær. I det første Hefte, der udsendtes af »Sønderjydske Aarbøger« i 1889, stod der nogle »Digte i sønderjydske Maal af N. Andersen«, skrevet i Felsted Sogns Stedmaal. De efterfulgtes næste Aar af flere, og i første Aargang af »Sprogforeningens Almanak« stod der atter et Par og derefter hvert Aar. Det er tit kun Anekdoter paa Vers, men undertiden glimter ogsaa Poesiens ægte Guld i disse Vers, f. Eks. i »Gammel Kjærlehe«, og der findes i Almanakken en Række af Smaafortællinger fra Andersens Haand af en Værdi, der naar langt ud over det morsomme. »Tammes Trip« og »Met-Mari Nette« og andre har voldt Glæde i mange Hjem. Ligeledes skrev Andersen i den Tid, han var Medarbejder ved »Flensborg Avis«, nogle Smaafortællinger i denne paa Felstedmaalet.

Matematikeren var bleven Sprogforsker; derved fik han det grundigste Kendskab til Modersmaalet, især til dets sønderjydske Former. Andersens Hovedværk blev en Afhandling om hans Modersmaal, i dette Ords aller snævrere Forstand, om Sproget i hans Fødesogn. I Aargang 1897 af »Dania, Tidsskrift for dansk Sprog og Litteratur samt Folkeminder« fremkom i to Hefter en stor Afhandling under Ordtaget »Den musikalske Akcent i Østslesvigsk«. Andersen tog deri et Spørgsmaal op, der den Gang betød noget ganske nyt i nordisk Sproggranskning. Han paaviste, at Stedmaalet i den vestlige Del af Sundeved, især i Felsted Sogn, men ogsaa helt op til Nord for Aabenraa, ved Hjælp af forskellig musikalsk Betoning sætter Skel imellem to Dele af sit Ordforraad. Det var, skrev Pro-

fessor Otto Jespersen, vor store Kender af sproglige Lydforhold, første Gang det paavistes, »at der findes danske Dialekter med en paa ren musikalsk Adskillelse hvilende Tvedeling af Sprogstoffet«. Det samme kendte man i Forvejen fra Norsk og Svensk; men intet deraf havde været saa nøjagtigt og grundigt fremstillet, som Nik. Andersen nu fortalte om sit Sogns Sprog i »maaske i det hele den vigtigste Afhandling om dansk Folkemaal, der nogensinde er udgivet«, som Dr. Marius Kristensen siger. Nikolaj Andersen skrev om Musiken i sit Hjemms Sprog, paaviste Betoning og musikalsk Overgang, som man før kun kendte fra lillerussisk og som fremkaldte Sammenligninger med noget lignende Foreteelser — næppe helt det samme — i et Bygdemaal i svensk Norrland, i Oldgræsk og i Sanskrit.

Det er ikke helt let at forklare, hvad det var, Nikolaj Andersen paaviste; men der er vel de fleste Steder i Sønderjylland en Betoningsforskel i Sproget, hvor man i Rigsmaalet har ligelydende Ord med Stød eller uden Stød, men ogsaa rækkende ind i Egne, hvis Maal har Stød. Denne Forskel kender vel ogsaa uden for Felsted Sogn enhver Sønderjyde, der lytter efter og giver Agt paa sit Sprog; men kun Nikolaj Andersen har lyttet saa nøje til den, at han kunde beskrive den videnskabeligt. Han gjorde det paa en Maade, saa det har faaet blivende Betydning i nordisk Sproggranskning. Marius Kristensen skriver:

»Gennem denne Afhandling paaviste Nikolaj Andersen da, at hans Hjemstavns Sprog var en ægte nordisk og samtidig en ægte jydsk Sprogform, paa en saadan Maade, at det var aldeles uigendriveligt.

Man maa dog ikke mene, at Andersen blev »Manden med den ene Bog«. Han skrev endnu i »Dania« om »Det danske Sprogs Indflydelse paa Højtysk i Nordslesvig«, og dette videnskabelige Tidsskrift har næppe indeholdt noget morsommere end Andersens fornøjelige Fortælling om den danske Paavirkning, tyske Embedsmænds Sprog kunde præges af i Sønderjylland. I »Sønderjydske Aarbøger«, som Andersen senere blev Medudgiver af, skrev han bl. a. om Sproget »Gennem 600 Aar« og om »Sproglige Ændringer«.

I »En matematikkyndig Bonde« i samme Tidsskrift 1909 fortalte han om Jørgen Hansen fra Slynngsten (1757-1849) og nærmede sig derved til sit oprindelige Fag. Han blev ved med at sysle med Matematik og Statisik, og hans Evne il at tumle med Talbegreber mærkedes i sønderjydske Dagblade og Tidsskrifter. Han var Medarbej-

der ved »Haandbog i det sønderjydske Spørgsmaals Historie« og skrev en Mængde Smaaafhandlinger og Artikler, især om sproglige Forhold.

Det var ogsaa dem, han talte om i sønderjydske Forsamlingshuse, og han kunde vække Jubel ved at forklare Tilhørerne deres sproglige Ejendommeligheder; men folkeligt gjorde han sit værdifuldste Arbejde i Sprogforeningens Tjeneste midt imellem alle sine kære Bøger og Papirer paa »Folkehjem« i Aabenraa. Her var han helt hjemme, herfra udsendte han Bøger og ordnede smaa Bogsamlinger over hele Nordslesvig; fra hans Arbejdsplads gik der en bred Strøm af dansk Kultur ud over hele vor Landsdel.

Det var et stille og bramfrit Arbejde, men uundværligt og betydningsfuldt. Her ligger Nikolaj Andersens største Gerning i Sønderjyllands nationale Kamp. Den syslede han med til sin Død den 16. Oktober 1919. Hans Gerning var endt, og han saa, at den havde sat Spor og gjort Gavn. Den havde været med til at berede den store Befrielsesdag, han ikke fik Lov til at opleve, men hvis Nærhed var blevet en Vished, før han lukkede sine Øjne.

H. L a u s t e n - T h o m s e n.

Felsted Sogn

omfatter 4616 Hektar med 35,403 Daler Nettoudbytte, heraf var i 1920: 4077 Hektar Landbrugsareal; der fandtes 1913 i Sognet 4036 Frugttræer; 1927 var der 527 Heste, 3882 Stykker Hornkvæg (deraf 2062 Køer), 67 Faar, 23 Geder, 6236 Svin og 14,054 Høns. Til Felsted Mejeri leveredes i 1934: 3,843,000 kg Mælk.

*

Tastebjerg og Bygbjerg er 74 Meter høje, Tornhøj 73 Meter, Klinterne mod Fjorden indtil 35 Meter.

*

Skatteligning 1934—35:

Den skattepligtige Grundværdi	4.231.000	Kr.
Efter Fradrag: Ejendomsskyldværdi	2.442.000	«
Skatteydernes samlede Indtægt	920.000	«
Efter Forhøjelser og Nedsættelser	606.000	«

Skatteprocent: 8,9.

Ligningsprocent: 13,5.

Aar 1860 var der 2023 Mennesker i Sognet, 1921: 2084, $\frac{1}{4}$ 1935: 2308.

*

I 1920 stemte 1108 dansk, 116 tysk. Ved Folketingsvalget den 22. Oktober 1935 var der 881 danske og 130 tyske Stemmer.

*

I 1818 var der 18 Fattige under Sognets Forsørgelse, deraf 7 Børn. De sysselsattes med at spinde, strikke og kradsse Uld. Fattigkommissionen dannedes af Herredsfoged, Præst, Jurater og Ottemænd. Fattigvæsenets Indtægter var 245 Daler, hvoraf 25 Daler Renter, 50 Daler som frivillige Gaver, Resten paalignet ifølge Vedtægt. Det bemærkes, at Tallet paa fattige tidligere har været langt større.

*

I 1853 fandtes i Felsted Ejerlav 5 fulde Gaarde under Aabenraa Amt, 3 under Graasten Gods og 9 under Ladegaard, medens Assenholms $\frac{1}{8}$ Plov hørte under Søgaard Gods.

*

I Felstedskov hørte 8 Kaadnersteder, 6 Inderstesteder (jordløse Huse) og Felsbækmølle under Graasten Gods, Resten af Byen under Aabenraa Amt.

*

I Traasbøl hørte et helt Bol, 12 Halvbole og 3 Kaadnersteder under Graasten Gods, 3 Kaadnersteder under Grøngrøft, Resten under Amtet.

*

I Tombøl hørte 4 Gaarde og 3 Inderstesteder under Skovbølgaard, de øvrige under Amtet. Skovbølgaard omfattede desuden Svejrup undtagen et Inderstested og 8 Bol, 3 Parceller, 6 Kaadnersteder og 6 Inderstesteder i Gammel og Ny Skovbøl, hvor 2 Bol og 3 Kaadnersteder hørte under Amtet.

*

Skovbølgaard var 5 Plove stort, medens Grøngrøft var $15^{63/100}$ Plove. I Dag har Skovbølgaard 128 Hektar og Grøngrøft 276 Hektar. Kiding har 201 Hektar.

SKOVBØLGAARDS EJERE

- 1543 Poul Uke, † ca. 1571; derefter Enken Magdalene Andersen.
1583 Sønnen Poul Uke, dræbt 1589, derefter Enken og Søn Claus Uke.
1616 v. Buchwaldt.
1636 Jesper v. Buchwaldt, Claus, Joakim, Volf og Marquard Buchwaldt,
Bendix Rumohr.
1700—1725 Fr. Ahlefeldt.
1725 Nik. Paulsen.
1730 Behn.
1738 Koch.
1775—78 Henning Paulsen.
1788 Ægidius.
1822 Kittel.
fra 1880 Bruhn.

Litteratur om Felsted Sogn.

- Caspar Danckwerth: Landesbeschreibung der zwei Herzogthümer Schleswig und Holstein. 1652.
Erik Pontoppidan: Den danske Atlas. 1763—64.
Schrøder: Topographie. 1837.
J. P. Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Slesvig II. 1864.
J. P. Trap: De sønderjydske Landsdele. 1929.
H. V. Clausen: Sønderjylland; en Rejsehaandbog. 1932.
Stednavneudvalget: Sønderjydske Stednavne. 7. og 8. Levering. 1935.
Sønderjydske Aarbøger:
1891: A. D. Jørgensen: Ullerup Sogns ældste Historie.
1909: Nik. Andersen: En matematikkyndig Bonde. (Jørgen Hansen i Slyngsten).
1923: Cl. Eskildsen: Peter Hansen Stensvang.
Sønderjydske Maanedsskrift:
1926: M. Mikkelsen: Lidt om Felsted Kirkes Klokker.
1932: Cl. Eskildsen: Breve fra Felsted Sogn til Pastor Mørk-Hansen.
1930: Cl. Eskildsen: Den sønderjydske Adel (Søgaard-Graasten).
Sprogforeningens Almanak:
1894: Jørg. Iversen: Af en Drengs Minder fra 1848.
1898: Jørg. Iversen: En Selvejrbondegaards Historie gennem tre Aarhundreder.
M. Mørk-Hansen: Slesvigske Tilstande og Stemninger, en Dagbog. 1865.
F. Falkenstjerne og Anna Hude: Sønderjydske Skatte- og Jordebøger. 1895-99.
J. Fausbøl: Minder fra Sundeved og Felsted Sogn. 1914.

KAMPMANN & HERSKIND ^{A|S}

Vestergade 2 - København

Kul og Cokes Import

TELEFON

2628

Aktieselskabet

Hans Pedersen & Co.

Grundlagt 1836

Østergade 16 København

Import af Kul og Koks

Telefon Central 735

Ja - men
Jrmas
Kaffe
smager bedst

Friskbændt
paa egne moderne Brænderier.
Carl Schreyer, Kbhvn. Etabl. 1888.
Egen Import.

„DEGO“

Havregryn er
de sundeste

Svendborg Dampmølle

anbefaler sine forskellige for-
trinlige Melsorter. Specielt
„Navigator“ og „Saturn“

Sønderjydske
Landmænds

Andels - Smørsalgforening
Sønderborg.

AKTIESELSKABET
Svendborg
Øxenbjerg
Dampmølle
Svendborg.

Dansk Andels Ægexport

Vestervoldgade 7 & 9
Telf. 2126 - 11126 - København
Forlang altid
NYLAGTE **ÆG**
stemplet med D. A. Æ.-Mærke.

„BØRREHUS“
HUSHOLDNINGSSKOLE

KOLDING (med Barneplejeafdeling)
Nye Kursus begynder 3. Novbr. og 3.
Maj. Amtsundestøttelse kan søges ind-
en 1. juli og 1. januar. Skoleplan og
nærmere Oplysninger sendes.
Kirsten Simonsen.

ALSISK FRØAVL
Sønderborg Telf. 18
Alle første
Klasses Stammer.

Sønderjydsk Frøforsyning
Aabenraa. Telf. 47.
Frøleveringerne er underkastet
Statsfrøkontrollens selvvirkende
Kontrol.
Alle 1ste Kl.s Stammer føres.

Dansk Paramenthandel

K. F. U. M., Gothersgade 115 A.
København K.
Kirke-Effekter, Tal til Kirketavler
Præstekjoler, Alter-Særkalke

H. Rasmussen & Co.
Aktieselskab.
Frederiksgade 37-39. Telf 59.
Odense.
Jernstøberier.

Snoghøj Gymnastik-
hejskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 — Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

De Forenede Teglværker

Akts. ved Aarhus Akts.
Kontor: Parkallé 15,
Telf. 644. Aarhus. Telf. 6444.
Facadesten, Tagsten, Radial-
sten, glass. Tagsten
og Mursten.

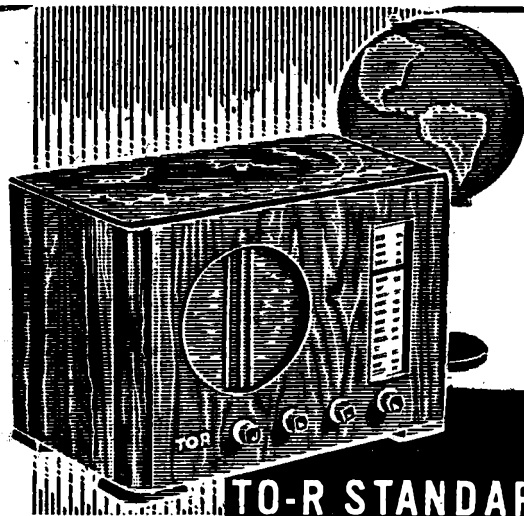
GraastenBank ^{A|S}

Kontortid 10—12 & 2—4
GRAASTEN

Sønderjydsk
Teglindustri

Nordre Fasanvej 217
Telf. C. 4520 — Tege 1700 —
Tege 1717 — København N.
Facadesten, flammede Sten,
Tagsten, Drænrør
Alle Bygningsartikler.

TO-R STANDARD 36

Den fuldkomne **RADIO** Universaltype . . . Kr. 340.—
 Vekselstrømstype . . . Kr. 325.—

Alle de nyeste tekniske Hjælpemidler er taget i Brug for med TO-R Standard 36 at skabe den fuldkomne Radio.

Resultatet er en sænomenal Distancemodtager, der rent og uforstyrret tager alle Europas Programmer og i Styrke, Selektivitet og Klangskønhed overgaar alt, hvad hidtil er fremstillet i denne Prieklasse.

Den belyste Planskala har 75 Stationsnavne. Det smukke Kabinet er udført i poleret Nøddetræ. . . . .

Skriv efter Brochure saafremt De er interesseret i vore andre Modeller.

TO-R RADIO ^A S

Howitzvej 11-13 • København F.
Central 5268 - 13.129 - 13.130